

Що таке життя ваше?

Пара, яка з'являється на хвильку, а потім зникає.

Соборне послання апостола Якова, 4, 14

Чуєш, як грає цвіркун?..

Слухає небо крізь ніч

Серце комахи.

Невідомий японський поет XVIII ст.

1

«Який же я старий, — думає Яків. — Який старий, Боже мій!» Він щойно захитався біля порога своєї хати. Щоб не впасти, вхопився за одвірок. Світ кудись поплив. Не здивувався — так бувало вже не раз. Дивина в іншому — він раніше ставився до цього якось інакше. Простіше. Начеб не помічав. Удавав, що не помічає. Заточився, то й заточився. Старий, от і все.

А тут щось кольнуло наче, різонуло, в серці чи коло серця. От іще. Він отак упаде, серце спиниться, не одразу і знайдуть. Али тоді йому буде байдуже — знайдуть чи не, а тепер — не байдуже.

«Доки живий», — думає Яків. Авжеж, доки живий. Треба йти. Йти? Куди? І раптом розуміє — треба йти, виглядати поштарку. Може ж, принесе-таки звістку. Від тої дівчини, тої окаянної дівчинки, Оленки, Альона, казала вона.

2

Кіт, приблуда, чий ти? Яків дивиться на kota — старого, облізлого, шерсть місцями позлипалася. Кіт дивиться на нього і жалібно нявкає.

«Як і я, старий», — думає Яків. Ци й кіт? Від того начеб затишніше.
— Киць, киць, киць... Кіт підходить і треться об ногу. До голови Якову проситься якась згадка. Про кота. Про кота-вуркота. Вуркотиська. «На кота-вуркота, ой, напала дрімота, ти, дитинко, тоже спи, тільки ліжка не кропи...» — так, здається, співала мати.

Ні, не йому, того він не пам'ятає, авжеж не пам'ятає. Сестричці Ольці ци Йванові. «Нема їх, нікого нема, — думає Яків. — Їден я остався. Олька є, али дочка. А чого я остався? Бо так вгодно Богові. А чого вгодно?.. Ет, старий, про що думаєш? Про що думаєш, старий...»

І тут до його голови приходить інша думка — він живе того, що мусить діждатися письма од тої дівчини, дівки окаянної, що забула про нього. Чужої дівки. А могла б написати, коли приїздити не хоч. Могла б. Звісно, він так не мав учинити, як вчинив. Але того не вернеш. Не розкрутиш назад день чи рік, як те колесо.

Колесо тоже назад не побіжить. Кіт вуркоче, Яків присідає і гладить старого котяру. Десь із села вже з півроку, як приходить, лопає все, що дає: і бульбу, і хліб, ну про ковбаску, як принесе з куперації, то й казати не треба. А то й лушпиння з бульби взявся гризти. А може, зуби точив? Та де в такого старого зуби? Ци, може, в котів є до старости? Бач, стільки на світі прожив, старий шкарбун, а ни знає.

Нагнутися нагнувся, погладити погладив, котисько задоволений, авжеж, а підвестися як? Йо-йо, хіба на руку спертися? І все ж він підводиться, в боку стріляє, аж в очах темніє, але на диво швидко проходить. Кіт швендяє за ним до хати. Якщо сьогодні прийде Олька, то й молока принесе. Він давно вже не п'є молока, бо ж одне розстройство од того, швидкий нападає, та то Олька так вимовляє, а він каже по-їхньому, загоренськи — шмидкий. Не, не Олька, а Тарас по-новітньому каже. І село для нього не Загоряни, а Загорени. Тарасові діти з його вимови сміються. Ну й нехай, він по-їхньому казати не буде. Яків заходить до хати. А де ж кіт? Озирається. Кіт спинився за порогом. Дивиться. Хвостом

ворушить. Вагається.

Чого б то? Не хоче йти? Та ж не боїться.

— Йди, бо не впусти, — каже Яків.

3

Поштарка Ніна ступає на подвір'я під вечір. Яків бачить, як вона йде моріжком, чогось оминає стежку. За нею волочиться чужий кіт. Одвертається од вікна, за стіл поспішно зновика сідає. Ніна заходить до хати, каже:

— Доброго дня. Ви живі, діду Якове? Яків повертає голову, відривається од стола, на якому кришив махорку (дивно, як збереглася до весни), і відказує:

— Доброго здоров'я. Чом би мені не жити? Ци ти хотіла, щоб я вмер, не получивши письма? Давай...

— А ле я... Діду Якове...

— То ти знов не принесла? То нащо заходила? Щобисьь... Яків хоче сказати «переконатися, що я ще живий?», але закашлюється. Кашляє довго й натужно.

— Ви-те, що ж, зновика курити почали? — підозріло питає Ніна.

— Не дам, — каже Яків і заступає стола з нарізаною махоркою.

— Що не дасте?

— Махорку забрати.

— Ну, ви як мале, діду... Геть би мала дитина...

— Мала — не мала, али я кинув курити...

— Тоді нащо махорку кришите?

— Щобисьь ти спитала... Що, бакун має пропадати? Ось така у них розмова.

Насправді Яків радий, що Ніна зайшла, не обминула хати. Бо ж письма нема.

Зновика нима.

«І вже не буде», — раптом думає Яків. Пальці його рук холодіють. Падає на землю ніж. Добре, хоч ногу минає. — Що з вами, діду? Сядьте, сядьте. Ніна метушиться. Приносить води. Заглядає у вічі. Чудна жінка. Він може ще і її

пережити. Його смерть сидить у тому письмі. На денці, самісінькому денці конверта, маленька і зіщулена, як зернина, що закотилася у щілину і втратила надію колись прорости. Бо письма (листа, напевне б сказало те кляте дівчисько) не буде. Його не пишуть. А як пише, то не відправить. А може, якась дурна баба на пошті викинула в кошик. Атож, почитала — нащо дідові письмо.

— Вам ліпше? То я вже піду?

— Мені й не було погано, — каже Яків. — Ти того... Забери махорку.

— Нащо? В мене Тимко не курить.

— Комусь віддаси. Ти ж до всіх хат заходиш.

— Тепер не до всіх, — Ніна зітхає. — Тепер газет мало підписують. Ніна йде і вже в дверях озирається. Стоїть, чогось чекає. Зітхає.

— О льку вашу бачила. З півгодини тому.

— То тебе Ольга просила зайти? — здогадується Яків. І полотніє. Але гнів з голови витісняє якась тепла хвиля. Котиться й котиться під черепом, от уже й зашуміла, щось зашелестіло, Господи, що ж то таке, ще справді беркицьнетесья чого доброго... Як той сніп упаде, тільки ціпа до нього не буде.

— Ви б помирилися з дочкою, діду, — чує він крізь те наростаюче шелестіння.

— А ми й не сварилися... Вона ж мені молока приносить... І сала... І хліба... Губи його мертвіють. Враз, раптово. Дивиться Яків на поштарку і розуміє: знає, як приходить дочка. Ставить банку з молоком, сумку з продуктами за порогом, бо ж заходити Ольці до хати заказано.

«Я помирюся, — думає Яків. — Як Ольга сама, першою переступить поріг».

Ніну він проводить. На подвір'ї згадує, що не дав махорки. Скільки ж то літ, як він уже не смалить? Певно, з десять. Та бакун садить. Чи не останній в селі. І мак вперто сіє, хоч до пирогів з маком байдужий. Участковий уже й грозитися перестав, що оштрафує або й у буцегарню запроторить. Али якби не мак, то тая Ольга сюди, на його город, і не зайшла б.

5

Плюнув та й пішов до хати. Шкода було маку — хтось таки напик би з нього пирогів, та й на кутю Ольці згодився б. Шкода було маку, а поторочче — не. А ввечері пес загавкав, хоч по-старечому й натужно, проте наполегливо. Вийшов зрештою у сіни і почув шкряботіння об двері. За дверима, на землі, щось ворушилося у темряві й сипіло. Мовби незнана твар.

— Дед... Спасі мене, дед... Він і порятував. Яюсь з горем пополам затяг те дурне поторочче до хати, понатужився, зрештою змусив і її сяк-так на ноги звестися і, понатужившись, як коло доброї колоди, на ліжко втарагунив. Дівчина вовтузилася, хрипіла, а потім наче ожила й заметалася по ліжкові.

— Дед, черві лязят... Почему у тебя так много червей? І таких больших... О, да твоя голова оторвалась... І моя тоже... Смотри, как летают... Хватай, а то улетят... Дед, хватай... Чого вона тільки не верзла і в яких страшних муках не корчилася, ця дівка. Кілько разів забивалася у судомах, з перекошеним лицем і піною в роті. Здавалося, от-от гинеться. Яків не знав, що роботи. Бігти по фершалку? Ще чого доброго, доки ходитиме, ця заблуда рознесе геть усе в хаті ци й саму хату підпалить... Вигнати? Тоді геть пропаде... Зрештою незвана гостя замовкла, й на довгі хвилини Якову здалося, що замовкла навіки. Коли ж розплющила очі, здригнулася кілька разів, тоді сказала щось тихо-тихо, він аж нахилився над ліжком, щоб почути:

— Дед, сделай же что-то... Не уколеш — помру...

— А ти не... То я дохтурку покличу...

— Не бойся, ізбу не сожгу, — наче почула його думки. Приведена ним того-таки вечора дохтурка Вікторія глянула на тільце, що здригалось у напівсні в судомних конвульсіях, взяла за руку, підняла рукав, подивилася на геть сколотий синьо-чорний цурпалок:

— Ломка, Якове Платоновичу... Боюся, що на останній стадії...

— О станній стадії?

— Так. Кажуть, тоді вони навіть маківки просто їсти беруться...

— І цяя трошила...

Дохтурка подивилася ще раз на примару, на Якова.

— «Швидку» я, звісно, викличу... Документи є при ній?

— Документи?

— Ну, паспорт чи щось...

— Ни знаю...

Ні документів, ні речей при цій прибуді-наркоті не було. Тільки старе, геть вибруднене платтячко, а під ним, вочевидь, давно не міняні майтечки, трусики, як типерка кажуть. Та майтечки Яків уже потім побачив, як вона на другий день, геть знесилена, попросила:

— Дед... Сходіть би мнє... Ізвіні... Но двігать нічем не могу... Всьо словно із вати... Нет, із желе... Він і приніс стару каструлю, поміг ті майтечки зняти, а тоді відвернувся.

Та то було вранці, а ввечері Яків не знати чого сказав до дохтурки:

— Не треба «скору»...

Невідомо чого й сказав... Ци... Ци передчував щось?

— Не треба? — здивувалася дохтурка. — Я того... Їден свій спосіб попробую...

— Ну, як хочете... Але як помре?

— Може, й не помре. Дохтурка зробила якийсь заштрик і пішла. Спосіб... Він пригадав, як тітка Герасимиha дядька Івана од білої гарячки рятувала. А ще од лютої наврочниці... Змусив, буквально силою влив до рота теплої посоленої води з настоєною ромашкою. А тоді, як виблювала, настоянки оману, яку для себе приготував, бо ж кашель посеред літа невідомо чого став душити, дав напитися, поволі, між зубами звелів проціджувати. Незвана гостя після того то засинала, то прокидалася, хрипіла й просила ще укола. На ранок затихла, а коли він прокинувся, задрімавши на лавці після тої нічної несплячки, здалося, що не дихає. Кинувся, нахилився до блідого, як смерть, лица. Дихала, хоч і ледь чутно. З того дня він за трави взявся. І спосіб із травами од Герасимиhi покійної, і ще дідівський, що рятував од ламання костей, од ревматизму та од глистів у голові,

як у них в селі казали, — все перепробував.

— Нащо вам, тату, тая морока з циєю потороччю, чужаницею?

— Олька.

— Сказано в Писанії... Поможи ближньому...

— Знаю... Знаю... Порятуєте, а вона вб'є або обкраде. Така ближня, що й до вітру разом не ходили...

— А що в мене красти...

— П риведе таких, як і сама... Вони сварилися, а дівчисько, виявляється, слухало...

— Тьотка, ви Екзюпері читалі?

Заскочені, вони обоє — батько і дочка — обернулися. Стоїть, од вітру хитається.

Очиськами — нічого не скажеш, гарні, майже блакитні, з поволокою — блимає.

— Якого ще в дідька Зюпері? — Олька вибухнула.

— Каторий Антуан, тьотенька. Де Сент каторий. Французській граф, между прочім. Льотчик і пісатель. — Ну, чули, тату, воно ще й здіваєцца! — Олька в боки взялася, а Яків добре знав небезпеку цього жесту. — Наркоманка, а грамотна.

— Значіт, не читалі, — дівчина вимовила начеб не з насмішкою, а печально. —

А он, между прочім, пісал, что ми в ответе за тех, кого приручили. Вот. А дед, щітайте, уже меня приручил...

Слушаюсь ево, как эта собачка... Ня, ня, маленькая...

— Тьху... Потороч... Дочка сплюнула і пішла собі. Швидко-швидко, наче од якоїсь навади втікала. Яків тоді не знав — гніватися чи радіти. На себе гніватися, дочку чи це потороччя прибудне? А те підійшло (він уже знав, що звати її Альона, Оленка, значить) до плеча кістлявим своїм патичком доторкнулося, кігтикком чогось пошкребло.

— Спасібо, дед, что вернул мне інстинкт самосохраненія... Не леченієм своїм, хотя і за ето спасібо... Раньше вернул... Когда с етой своєю тачкой прітащілся...

Ушол, а мне почему-то за тобой ползті захотелось... Колдун ти, наверное, а, дед... Ладно, пошлі твою гадость пійть...

«Гадості» він багато на ній перепробував. І цвйдрубал, і кропивицю лісову, розмай-траву, і квітушку цибуляну, і сік молоді бульби, на сироватці настояний, і той-таки ломикамінь, що каміння дробить, але й кісткам і нутрощам допомогти може. Півтора місяця минуло, поки до тьми привів, щитай, остаточно. Дивно, але вона його справді слухалася. Тільки на перших порах поривалася кудись, по уколи ті свої. Тоді він їй ноги зв'язав, ну не зусім зв'язав, а стриножив. Як ото для коня, чи кобилиці, коли вже точніш, путо зробив. Вона, як побачила, прокинувшись, на ногах те путо, тільки й сказала: — Да ти іздеваєшся надо мной, дед.

— Будеш ходити так, доки не образумишся, — сказав Яків похмуро.

Подивилася — сто рублів із очиць викинула. — Ладушкі, дедуля, чорт с тобой... Похожу і так.

І вона таки ходила, ледь дибцяла по двору, доки не дозволив скинути ті мотузяні кайданки.

6

Через кілька днів чи, може, й цілий тиждень після тієї розмови з Олькою сиділи на порозі хати — цвіркунів слухали, розспівалися, розпілікалися, зарази, Оленка й спитала:

— Дед, а ти любіл когдa-нібудь?

— Що?..

Він аж здригнувся з несподіванки.

— Ну, любіл, спрашиваю... В юності ілі когдa там? Баба ж у тебе била, раз доч єсть?

Чи він любив? Що це дівчисько знало про любов? І раптом тоді, коли з Оленкою сидів, як і тепер, чогось ота розмова постала, матері його, Параски, і сусідки, Федотихи.

Тая розмова...

Він, малий Яшко, почув, як з-за хліва, од вітру, вертався.

— Щось нам, кумо, тре' з дітьми робити, — то Федотиха, Ярина, казала.

— А що таке, кумо? З ким робити?

— Та ж з твоїм Яшком і мею Улянкою, — Федотиха оглянулася, стишила голос, а Яків-Яшко встиг за вугол хати сховатися. — Ви-те ж бачите, кумо, що воне одне од одного не одходять. Чуть який мумент — Яшко до нас біжить, а Уляся до вашої хати норовить вирватися. Я вже про свята не кажу.

— Та ж діти, кумо, — Яшко почув, як голос його мами із тривожного став веселішим. — Ме сусіди, то й вони дружать. Тут Федотиха ще раз оглянулася. Яшко побачив, як заблищали її очі.

«Як у шкодного кота», — чогось подумав.

— Ой, не кажіть, кумо... Діти-то діти, али я ж бачу, як ваш Яшко на неї дивиться. Як мої покійні бабуня казали — сто соловейків в оці сидять і виспівують. Та й Уляся до него горнеться.

А ото йду з города, бачу, всілисе на колодах коло хліва, що би ви-те думали — Уляся зусім гень би дівка парубкові на пліче голівку свою схилила. Не приведе цеє до добра, кумо... А я жи зла вашому синові не хочу, самі знаєте.

Яшко побачив, як враз темна хмара закрила мамине лице. Аж очі звів догори й угледів геть чисте літне небо. Ні хмаринки, тільки Божа блакить, як їхні бабуня мовлять. Може, мама Параска відчула, що далі казатиме кума і сусідка? А вона сказала, що тая дружба їхніх дітей вельми небезпечна. Що вона веде прямисінькою стежкою до теї дурної любові, якщо вже не привела. Не хрестіться, кумо, і не блимайте так на мене. Дурне діло не хитре. Влюбетися, як води кварту випити. Ще рік-два, хай три... Закохаються, залюбляться, а там... Не, кумо, я ж не проти б такого зетя мати, як ваш синочок рідненький, а мій хрещений. Видко, що росте хлопець роботящий, майстеровитий, она як взявся тинок ладити, то як дорослий. Али ж, кумо, мій Федот окаянний ні за якого діла не віддасть Улянку за Яшка. Ну самі знаєте, кумо...

— Знаю, кумо, що ми для вас бідота драна, — сказала Яшкова мати з важким зітханням, присвистом, мовби версту пробігла перед тим. — Де ж би нам до вас

рівнєтєся... Знайся кінь

з конем, а вїл... Ой, кумо, мїні в хатї поратєся трє'...

— Не гнївайтесь, кумасю, бо і я такого не казала, і ви-те такого од мене ни чули,
— одказала Ярина солодким голосом. — Али правда у тому, що хоче Федот, як підростє Уляна, з Вергунами породичатєся. З теми багатирями, шо й ми не рївня. І тут хоч пий, хоч виливай. Вже вони з Крапоном (назвала вуличне прїзвїсько старого Вергуна), Їгорем, про тєє говорили, чула, а як мїй Федот на чїм затнєтєся, то хоч кїлка на головї теши, то його не перепрєш і возом не об'їдєш, вїддасть і все.

Далї вона казала, що самї знаєтє, кумо, як ото сталося з Іваном Гарутиним, коли тую Хомїчїську Васиїну за гєнчого оддалє. А я жи, кумо, такого для вашого сїна, а мого хрєщєника ни хочу. Яшко знав, що сталося з Іваном, котрий жив на їхньюму Млїнищї, загорєнському кутку, за двї вулицї од їхньюї хати. Через два днї пїсля Васиїниного весїлля хлопця знайшли у їхнїй рїчцї Мєрєжцї з каменем на шїї. З каменем, на якому вїн ножем чи чїмось гострим вїдряпав пївслова: «Васїли...» Був Іван хоч і бїдним, та грамотним, кажуть, за тамтої великої вїйни на Саратївщинї, куди вївозїли родини з їхньюго села при наблїженнї австрїякїв, до школи, кажуть, ходїв. Щє прозївали їхню родину Саратовцї.

Поховали Івана за цвїнтарною загорожєю, без батюшки і одпєванїя, і пїп на проводи обходїв неосвячену могїлу. І матї його розтрїпана ходїла сєлом та просїла людєй подївїтєся, цї в рїчцї Івана нїма, бо вєйшов, ой, вєйшов, вїн з могїлок та зновїка пушов топєтєся. Тодї, як пїшла Федотїха, вїдїбав Якїв не своїми, начєб засїдженїми ногами з-за хати, матерї в подїл ткнувсєя, чоґо вжє давно не робїв, бо полїток і як-не-як.

— Ти чув, сїнку? — Мама гладїла його по головї, як малєнького.

— Чув, мамо...

— Хай вони ясним вогнем вїгорять, тєї богатирє, — казала мама Параска. — Бач, не рївня мє їм, хоч і покумалїся, не одказали, хоть нїбито й сусїдимося, як і належїть. За тєго вїтрїшкуватого Вергуна вїн, бач, надумав Улянку вїддати! А

щоб тобі віддавало в обидва боки на штирі роки, а на п'ятий болячка на язиці жабою виросла.

Мати кляли й кума, й Вергунів — старого, багатиря запузяченого, і молодого, сову банькату, а Яків раптом побачив, як не Іван Саратовець, а він, Яшко, Яків, уже геть дорослий парубок, іде до річки з каменем, великою каменякою в руці, а на березі обв'язує каменя мотузкою і чіпляє собі на шию. Ци теж щось на камені видряпає? Улянчине ім'я. Тоже дві зими до школи походив. — Не, не, — чи то подумав, чи прошептав, і його пальці вчепилися в материну спідницю. — Що з тобою, Яшо? — Мама схарапудилася не на жарт, взяла його голову в свої руки, заглянула в очі.

— Ничого, мамо, — сказав Яків, але подумав, що нізащо в світі й нікому він Улянку не віддасть. Али й топитися теж не піде.

7

Мама Параска грішила. Або ж видавала бажане за дійсне. Тиміш Вергун, Тимко, Тимофій Глушук не був ані банькатим, ані витрішкуватим, а мав швидше виразні темно-горіхові очі. Циганські — казали в селі. Підростав, виростав і все більше западали на ті очі, на доладну поставу дівчата. Окрім того, що був Тимко з багатой сім'ї, вродливим і доладним, мав ще одну перевагу над Яковом — був на цілих три роки старшим од Улянки, а Яків тільки на рік з хвостиком. Отже, Тиміш мав повне право раніше заслати сватів.

Після тієї підслуханої розмови Яшко став сторонитися Улянки. Аж вона то помітила і спитала, що з ним.

— Тебе заміж оддадуть за Вергуна, — прямо сказав він.

— Заміж? Що ти кажеш, Ясю? Я ж іще маленька...

— Виростеш — і віддадуть.

— Та що ти надумав таке собі, Ясю? — Улянка аж ніжкою тупнула, руки в боки

взяла — геть доросла.

— Мати твоя казали.

— Мати...

Улянка залилася сміхом — дзвінко-дзвінко. І йому стало смішно. Смішно, що міг повірити — Улянка могла належати, бути з кимось, крім нього, Яшком, навіть Вергуну.

— Я от мами питаю, — сказала Улянка, коли перестала сміятися.

— Зажди...

Але вона вже побігла. Ніжки босі майнули. Яшко бачив, як до мами свеї заговорила. Як та щось відповіла, потім руками замахала, явно сердячись.

Потім обоє за хатою зникли. А при черговій зустрічі — на городі, біля межі — Улянка сказала, що вона маму попередила: довіку з Яшком дружитиме. — Дед, — сказала тепер Оленка. — Так ти на неї і женілся?

І жлі ви долго і счастліво, только она умерла раньше тебя?

Да, дед?

«Що вона розуміє, цеє дівчисько», — подумав Яків. Десь під ложечкою занило. Він почув навіть звук — далекий, пронизливий, наче щось тріснуло, забриніло й не може перестати бриніти.

— Да, дед? Почему ти умолк? Оленка заглянула йому в очі. Тривожно і аж злякано.

Пташка так дивиться, майнуло в голові.

— Я што-то не то сказала? Она...

— Її Тиміш таки посватав, — сказав Яків. — І весілля було.

— Вот как? Но ти ж не побежал топітся, как тот ваш Іванушка? Что ти сделал? Уехал? А она?

Що він зробив? Питає, що він зробив? А що він міг зробити?

— Я викрав її з весілля, — сказав Яків. — Силою забрав.

— Украл? — Оленка аж звелася на ноги, і він побачив, як зблиснули її очі — вже з неприхованою цікавістю і захватом. — Ну ти дайош, дед! Пряма ковбой какою-то!

— Ковбой...

— Да. Вообще-то, если присмотреться, ты когда-то вполне бил мачо... Тебе сколько сейчас?

— Дев'яносто штири було, — зітхнув Яків. — Дев'яносто п'ятий іде.

— Йолі-палі, — сплеснула руками-цурпалками Оленка.

— Да ти, дед, настоящий ветеран войны двенадцатого года. Ілі даже Куліковской бітви. Да... Мнє би половину твоего протянуть... — Житимеш, — пообіцяв Яків.

— І на том спасібо, дед. Ти смотри... Ковбой, мачо... Яків не знав тих чудернацьких слів.

— Расскажи! — не відходило дівчисько.

— Та що розказувати?

Справді, що розказувати, подумалось йому. Що розказувати... Про те, як далі вони дружили? Дружили, ой, дружили, після тієї пам'ятної розмови — рік, два, три, чотири, а потім і залюбилися. Вони залюбилися — як уміли. Він таки удатний був парубок: високий, не те, щоб вельми, али вищий за багатьох ровесників, худий, али міцний, лице у тебе, казала мама Параска, сину, якби молоком щодень вмиване, руки довгі й жилаві, смішок у сірих очах, з блиском і зятятістю пов'язані. Улянка тогдішня йому завше на вишеньку молоденьку схожою була і на ялинку водночас — їх обох батько посадив у двадцять п'ятим році коло вулиці по краях городу — тяглися теї деревця до неба й мовби хотіли гілляччям світ довколишній пригорнути — кожна по-своєму. Очі неїни паволокою-туманцем затягнуті, пропікали наскрізь і зразу за віями ховалися од своєї допитливості дівочої.

...Яків почув Улянин шепіт:

— Хочу, щоб ти був моїм... А я твею...

— Будеш, — прошепотів, а тілом мурашки забігали — маленькі- маленькі. — Ти мею, а я твоїм...

— Ти не розумієш, Ясику... Я хочу бути твею зара...

— Зара?

— Так.

Яків аж злякався. Прокотився тілом холодок. Він чув, як це робиться, старші хлопці на вечорницях багато чим хвалилися, деякі й виходили з хати парами, йшли в садок, на леваду, али зараз... Він усе ж підвів очі. Улянчині ніби теж засоромлені... Та враз він побачив у тих оченятах такий позирк, таке бажання, що рука мимоволі потяглася до її плеча, шиї. А Улянка торкнулася його грудей, розстібнула гудзика, пальцями під сорочку залізла.

— Ясю... Він... Як він невміло роздягав її, свою Улясю... Блузочка як важко розстібалася. Гудзики величезні, чавунні, затерплі пальці... А потім... Засліпили очі білим блиском двоє груденят — ніби білі калачики, для нього спечені...

Досить! Знала, ой, знала вона, тоді вже знала, що Тиміш має засилати сватів... Що вона, вона, а не батько, погодиться... Що... Кого винуватити? Сотні, а може, й тисячі разів потому задавав собі Яків те прокляте питання... Її, кохану, зрадливу Улясю, себе, бідність їхню трикляту?

Ну чого ця сявка-приблуда, яку він, щитай, з того світу дістав, пристає? Мохом все вже поросло. Мохом і болотом... А воно рукою-патичком знов торкається, зазирає в очі, так, ніби він сам у колодязь бездонний дивиться:

— Дед, тібе тяжело вспомінать?